

UDK 94(497.15= 163.4*3)“18”:27-726.2 Strossmayer J.J.

Pregledni rad

STROSSMAYEROVA POLITIKA PREMA BOSNI I HERCEGOVINI I BOSANSKOHERCEGOVAČKIM MUSLIMANIMA

Alen Zečević

Mostar, Bosna i Hercegovina

Autor je obradio političke koncepcije đakovačkog biskupa Josipa Juraja Strossmayera, odnosno njegovu političku aktivnost do Velike istočne krize, zatim politiku Narodne stranke i sporazum s Garašanimom. Također, predstavio je Strossmayerov odnos prema bosanskim franjevcima, njegovu saradnju s Pravoslavnom crkvom, odnos prema bosanskom ustanku 1875. godine, ali i bosansko pitanje prema korespondenciji s britanskim diplomatom Williamom E. Gladstonom. Tako je autor iz više aspekata sagledao Strossmayerovo političko djelovanje s ciljem objašnjavanja njegovog odnosa prema Bosni i Hercegovini i bosanskohercegovačkim muslimanima.

Ključne riječi: Josip Juraj Strossmayer, Bosna i Hercegovina, bosanskohercegovački muslimani, William Ewart Gladstone, Ilija Garašanin, bosanskohercegovački ustanak 1875. godine

Uvod

Jedna od kontroverznijih i nedovoljno istraženih tema historiografije o crkvenoj politici na prostoru Bosne i Hercegovine, posebno one koja je svoje izvorište imala u političkim i duhovnim krugovima Hrvatske, jeste pitanje djelovanja i odnosa bosanskog i đakovačko-srijemskog biskupa Josipa Juraja Strossmayera prema Bosni i Hercegovini i bosanskohercegovačkim musli-

manima. S obzirom da ovaj rad tretira pitanje uloge biskupa Strossmayera u društvenom i političkom životu Bosne i Hercegovine u 19. stoljeću, težište izlaganja stavljeno je na praćenje geneze njegove političke misli kroz nekoliko faza. U tom smislu, cilj ovog rada jeste rasvijetljavanje uloge i statusa Bosne i Hercegovine i bosanskohercegovačkih muslimana (Bošnjaka) u političkim koncepcijama Josipa Juraja Strossmayera.

U nastojanju da se predoči što jasnija i objektivnija slika tog odnosa u nastajanju ovog rada korištena je relevantna i autoru dostupna građa. Kada je riječ o autorima, čija su djela u značajnoj mjeri oblikovala formu i sadržaj ovog rada, nezaobilazna su bila istraživanja dr. Ferde Šišića sublimirana u opširnom četverotomnom radu *Korespondencija Rački – Strossmayer*. Koristeći se objavljenim izvorima u ovim knjigama, posebno prepiskama biskupa Strossmayera s Račkim koje obiluju vrijednim podacima o političkim i socijalnim prilikama u Bosni i Hercegovini, bilo je moguće rekonstruirati Strossmayerove poglede u pitanju pripadnosti Bosne i Hercegovine i njenog pravno-političkog statusa u vrijeme Velike istočne krize. Stoga je razmatranje političke aktivnosti biskupa Strossmayera radi preglednije analize obrađeno u dva posebna poglavlja – jedno, koje prati njegovu politiku do izbijanja ustanka u Bosni 1875. godine; i drugo, koje je u potpunosti posvećeno njegovom odnosu prema bosanskom pitanju u periodu 1875-1878. U tu svrhu korišteno je nekoliko radova čiji su se autori, istina s različitim pristupima, bavili uključivanjem Strossmayera u politička i diplomatska pitanja druge polovine 19. stoljeća. Između ostalog ovdje je potrebno izdvojiti istraživanje Muhameda A. Mujića *Tri turska izvještaja o djelovanju Josipa Jurja Strossmayera* i rad Koste Milutinovića *Gledston i Strossmayer prema bosansko-hercegovačkom ustanku*. Literatura koja je ovdje navedena samo je dio građe i izvora koji su korišteni u ovom istraživanju.

Bosna i Hercegovina u političkim koncepcijama biskupa Strossmayera

Ideološka podloga na kojoj se formirala politička misao Josipa Juraja Strossmayera, nosila je snažno obilježje kršćanskog hegemonizma. Njegova promišljanja o evropskom jedinstvu, kao primarnom načelu budućeg okupljanja svih relevantnih političkih faktora Evrope 19. stoljeća, polazila su od

uvjerenja da historijski tokovi i procesi neupitno vode prema konačnoj dominaciji kršćanskog elementa. Njegova *Spomenica o važnosti i koristi konvencije koju bi trebalo da utanači slavno Rusko carstvo sa Svetom apostolskom stolicom*, iz 1876. godine, obiluje zanimljivim opservacijama o evropskoj budućnosti. Strossmayer zaključuje da svako “(...) tko pažljivije promatra tijek i prirodu evropskih događaja što se zbiše pred našim očima lako će proreći: da će se prije ili poslije tri nacije nad ostalima domoći vrhovne vlasti u Evropi: Nijemci, Latini i Slaveni”.¹ Govoreći o Slavenima, među kojima s posebnim značajem izdvaja Ruse, Strossmayer smatra da su se “(...) posljednji pridružili evropskoj obitelji”, jer je “sva ostala obitelj Slavena podložna tuđem zakonu i tuđoj volji”. Već na prvi pogled jasno se može prozrijeti da biskup nedvosmisleno govori o osmanskoj upravi u balkanskim zemljama, čije bi oslobođenje, prema njegovom mišljenju, trebalo doći u liku ruskog cara. U cilju ostvarivanja “trojstva nacija” Strossmayer smatra da je na religijskom polju neophodno zaključivanje konkordata Rusije i Svete stolice, čime bi se postiglo čvršće povezivanje Slavena s katoličanstvom. S druge strane, to nije izvodljivo bez snažnijeg nastupa Rusije na vojno-političkom planu, u svrhu oslobađanja Slavena od turske vlasti. S obzirom da je ova spomenica pisana 1876. godine, dakle godinu dana poslije izbijanja ustanka u Bosni i Hercegovini, sasvim su razumljive namjere i insistiranja biskupa Strossmayera na uključivanju ruske politike u rješavanje Velike istočne krize.

Politička misao Josipa Juraja Strossmayera nije nastajala prema obrascu i diktatu prilika jedne vremenske epohe ili jednog društveno-političkog sistema. Njenu konačnu formu koja se, u manjoj ili većoj mjeri, bazirala na ostvarivanju dalekosežnih ciljeva i proširivanju hrvatskog nacionalnog interesa na područje Bosne i Hercegovine, odredilo je nekoliko značajnih događaja koji su usložili političke odnose u cijelom regionu. U tom smislu je Strossmayer insistirao na priključenju Bosne i Hercegovine Hrvatskoj, kao aktu čija opravdanost počiva u političkom i “historijskom pravu” Hrvatske na nju. S druge strane, mnogo progresivnija forma te politike uobličena je u Strossmayerovoj ideji južnoslavenstva, gdje se pod plaštom panslavizma nastojalo riješiti pitanje statusa Bosne i Hercegovine i Bošnjaka u njoj. Prva faza, koja nije predmet

¹ “Memorandum Ruskoj vladi 1876.” u: Strossmayer J. J.- Rački F. 1971. 203.

ovoga rada, obilježena je Strossmayerovim borbama s političkim frakcijama unutar Hrvatske pod austrougarskom upravom. Iskustva iz tih sukobljavanja naslijeđena su i ideološki ugrađena u političko-klerikalnu platformu na kojoj je počivala ukupna politička, duhovna i diplomatska djelatnost Strossmayera od šezdesetih godina 19. stoljeća.

Strossmayerova politička aktivnost do Velike istočne krize

Uvidom u izvještaje visoko pozicioniranih državnih funkcionera, jasno se vidi da je Osmanska carevina budno pratila politička kretanja kako u Bosni i Hercegovini tako i susjednim zemljama. Svjesni činjenice da su svi politički i socijalni pokreti iz prvih decenija druge polovine 19. stoljeća usmjereni na potiskivanje osmanske uprave iz ovog područja, predstavnici osmanske vlasti znali su da njihove inicijatore treba tražiti izvan granica Bosne i Hercegovine, odnosno u susjednim zemljama koje se ne nalaze pod sultanovim suverenitetom. Sumnje o uključenosti biskupa Strossmayera u te događaje nisu bile neosnovane. Potvrda tome bio je njegov politički sukob s Ristićem, ministrom vanjskih poslova Kneževine Srbije. Ti isti osmanski funkcioneri u ovim krajevima u Strossmayeru su vidjeli duhovno lice koje preko svoje crkvene jurisdikcije nad bosanskim katolicima nastoji proturiti ideje o pripajanju Bosne Austrougarskoj monarhiji.² U cilju realiziranja svojih političkih ciljeva Strossmayer je oslonac pronalazio u pomoći bosanskih franjevaca, s kojima je održavao intenzivne kontakte. Posebno dobre odnose i saradnju imao je s fra Grgom Martićem, koji je svojevremeno uživao veliko poštovanje kod osmanskih vlasti. Međutim, djelovanje ovog uglednog sarajevskog franjevca uskoro je postalo kompromitirajuće spram njegovih zvaničnih stavova, što je izazvalo veliki oprez kod tih istih vlasti. Njihovo distanciranje od fra Grge Martića najbolje ilustruje izvještaj bosanskog valije od 6. aprila 1868. godine, upućen visokom funkcioneru u Carigrad, u kojemu se upozorava da će fra Grga Martić po instrukciji biskupa Strossmayera otputovati u Carigrad zbog navodne provjere poslovanja tamošnje Katoličke crkve. Sadržaj izvještaja bosanskog valije upućenom u Carigrad otkriva da su osmanske vlasti pravovremeno prepoznale stvarne namjere biskupa Strossmayera i njegovih političkih agitatora

---

² Mujić A. M. 1958. 267.

u Bosni i Hercegovini. Uprkos vještom pokušaju da se ova politička posjeta prikrije plaštom duhovne misije, posjeta Carigradu je u potpunosti shvaćena kao nastojanje biskupa Strossmayera da posredstvom svog izaslanika, u ovom slučaju fra Grge Martića, ojača ideju panslavenstva. U navedenom izvještaju stoji sljedeće: “Naročito Strossmayer, koji je biskup velike škole i manastira u gradu Čakovaru (Đakovo) na austrijskoj teritoriji koji se nalazi na čelu panslavističkog pokreta, te koji fungira kao nezvanična duhovna vlast i nad našim fratrima – kad to politička situacija zahtjeva, konsultuje se s fratrima. Oni su donijeli zaključak da sarajevskog fratra gospodina fra Grgu koji je na objašnjen način duhovno vezan za njega [Strossmayera] krajem uskršnjih praznika pošalju u Carigrad s motivacijom da ovog puta pregleda račune Velike crkve koja se nalazi na Galati. Iako je odlazak imenovanog zvanično ovako motivisan, ipak se daje shvatiti da se teži za tim da se dobiju neke privilegije koje bi idejno ojačale stvar panslavizma. Saznali smo da mu je u ovu svrhu od Srpske kneževine u velikoj tajnosti dato 2.000 dukata”.³ Uloga koju je biskup Strossmayer dodijelio fra Grgi Martiću u ovom slučaju samo formalno je ispunila svoju svrhu. Njihovi ideološki pogledi, mada su ovdje doživjeli koliziju, doći će u ozbiljna iskušenja, posebno kada je riječ o njihovim stavovima prema budućnosti Bosne i Hercegovine u kontekstu ustanka u Bosni 1875. godine, o čemu će više riječi biti u jednom od narednih poglavlja ovog rada.

Nekoliko mjeseci kasnije, Strossmayer ponovo ulazi u fokus interesa turskih vlasti. Izvještaj zamjenika osmanskog komesara u Beogradu od 7. novembra 1868. godine, koji je upućen Ministarstvu vanjskih poslova Osmanskog carstva u Carigradu, u potpunosti je posvećen političkoj aktivnosti biskupa Strossmayera. U njemu se konstatira da su prilikom Strossmayerove posjete Beogradu uspostavljeni dobri odnosi između hrvatskih političara i srpske vlade i da, prema tome, osmanske vlasti ovom događaju treba da posvete posebnu pažnju. U tom smislu osmanski komesar smatra da ne bi trebao nezapažen proći nagli zaokret u odnosima hrvatskog i srpskog naroda, posebno zbog njihovih nacionalnih interesa koji su se protezali i na prostor Bosne i Hercegovine. U izvještaju stoji: “Pošto je imenovani osnivanjem univerziteta u Hrvatskoj sa svoje strane pridonio veliku žrtvu na putu širenja prosvjete

---

³ Isto. 265.

i pošto je on ličnost koja je stekla autoritet i ugled među Hrvatima i svima Južnim Slovenima, to je ovog puta njegov dolazak u Beograd i ovakav doček od strane srpskog naroda, dosta brige zadao ovdašnjim političarima, jer mada između ova dva naroda nema razlike u jeziku, oni su različite vjeroispovijesti, a osim toga, među njima postoji jedna neosnovana tvrdnja, da prema starim historijama pravo na posjedovanje Bosne *ne pripada tebi, već meni*.⁴

Vizije srpskih i hrvatskih političkih krugova, u kojima je Bosna i Hercegovina zauzimala izuzetno značajno mjesto, od ranije su bile poznate turskim vlastima. Osim toga, djelovanje biskupa Strossmayera u cilju pridobijanja bosanskih franjevaca za ostvarenje nacionalnih i političkih interesa u Bosni i Hercegovini, dodatno je skrenula pažnju na ovaj događaj. Zbog toga komesar u izvještaju podsjeća na činjenicu "(...) da su odavno iz Srbije davani veliki novci bosanskim fratrima da bosanski kršćani ne bi bili naklonjeni prema Hrvatskoj".⁵ Strossmayerov dolazak u Beograd simbolično je potvrdio sumnje Osmanlija da zaokret u odnosima Srba i Hrvata nije slučajnost i da približavanje njihovih stavova vodi sve izvjesnijoj političkoj saradnji.

Politika Narodne stranke: sporazum Strossmayer – Garašanin

Djelatnost Narodne stranke, u kojoj je biskup Strossmayer godina figurirao kao ličnost od neosporno velikog utjecaja, za historiju Bosne i Hercegovine je značajna iz više razloga. Osim saborske borbe, koju su njeni poslanici vodili prema pitanjima političkog statusa Hrvatske i unutrašnjeg uređenja Monarhije, Narodna stranka je od šezdesetih godina 19. stoljeća veliku pažnju posvećivala političkim i konfesionalnim odnosima u Bosni i Hercegovini. Njen program, koji se u potpunosti temeljio na Strossmayerovoj političkoj misli, direktno je zadirao u pravno-politički poredak Bosne i Hercegovine. S obzirom da je Bosna i Hercegovina podjednako bila prisutna u politici zvanične Srbije, približavanje Zagreba i Beograda postajalo je sve osjetnije. To je potvrdio i tzv "ugovoreni program" između Narodne stranke i srpske vlade, koji je nastao kao rezultat šire srbijanske politike na Balkanu. Tačno vrijeme nastanka ovog Programa nije poznato, ali je to, vjerovatno, bilo u jesen 1866. godine, kada je

⁴ Isto. 267.

⁵ Isto. 267.

Antonije Orešković, koji je bio posrednik u pregovorima, 25. augusta javljao knezu Mihajlu: “Bit će poznato Vašoj Svjetlosti da je Gospodin Štrosmajer pristao na učinjen mu preko mene predlog od Gospodina Ministra Garašanina, tičući se zajedničke radnje između trojedne Kraljevine i Srbije da se osnuje jedna jugoslavenska država nezavisna i od Austrije i od Turske”.⁶ Matija Mrazović, kojem su bili povjereni poslovi upravljanja vanjskom politikom Narodne stranke, osvajanje Bosne od strane Srbije smatrao je prvim u nizu koraka na putu stvaranja nove južnoslavenske države. Mrazović se protivio osvajanju Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske monarhije, zagovarajući njeno sjedinjenje sa Srbijom.⁷ Strossmayer je dao pristanak za svoje učesće u tom planu, obećavši da će pomagati akciju Srbije u Bosni. Plan je podrazumijevao da ustanak u Bosni i Hercegovini počne napadom na osmanske pokrajine iz Srbije, Hrvatske i Slavonije.⁸ Štampa Narodne stranke je također pratila događanja u Srbiji i Bosni i Hercegovini. Među listovima koji su odražavali stavove Narodne stranke posebno se isticao *Novi Pozor*, koji je poslije sastanka Napoleona III i Franje Josipa, u augustu 1867. godine, javljao da je Napoleon III Bosnu i Hercegovinu “ponudio” Austriji, istovremeno napominjući da ni Srbija ne stoji “nezaposlena”.⁹ Osim novinske propagande, Narodna stranka je bila aktivni sudionik priprema za zauzimanje Bosne i Hercegovine od strane Srbije. Ta pomoć se, prije svega, ogledala u osiguravanju ljudstva za potrebe organiziranja srbijanskih jedinica na tlu Bosne i Hercegovine. U tom smislu je Mrazović, 29. decembra 1867. godine, pisao srpskoj vladi obavještavajući je da bi se Srbija u svojoj akciji u Bosni mogla okoristiti s oko 1000 Hrvata zaposlenih u jednom šumarskom preduzeću smještenom nedaleko od Sarajeva.¹⁰ Međutim, do realizacije ovog sporazuma tada nije došlo. Napuštanje dogovorenog plana od strane Srbije odrazilo se na politiku Narodne stranke u Hrvatskoj, s obzirom da je djelovanje Strossmayera značajno oslabilo u vrijeme promjena koje su se dešavale unutar Monarhije po pitanjima držav-

---

⁶ Novak V. 1949. 181-198.

⁷ Ciliga V. 1965. 68.

⁸ Čubrilović V. 1982. 178.

⁹ Ciliga V. 1965. 87.

¹⁰ Isto. 87.

nog preuređenja. Zaokret u politici Srbije izazvao je dezorganizaciju Narodne stranke u vrijeme Hrvatsko-Ugarske nagodbe, jer je pažnja stranačkog vrha bila prvenstveno usmjerena prema vanjsko-političkim dešavanjima od kojih se očekivalo rješavanje hrvatskog pitanja.¹¹ To rješenje je, evidentno iz svega izloženog, podrazumijevalo ostvarivanje hrvatskih velikodržavnih interesa na račun Bosne i Hercegovine. Na tragu te politike Strossmayer je ostao i tokom narednih godina. Jačanju njegovog utjecaja značajno je doprinijela pobjeda Narodne stranke na saborskim izborima održanim u mjesecu maju 1868. godine.

Strossmayer i bosanski franjevci

Strossmayer je od početka do kraja svoga života i političke karijere bio neumoran u nastojanju da ostvari jedinstvo južnoslavenskih naroda. Ta misija, u kojoj su se ispreplitale njegove dvojake uloge, kao biskupa i kao političara, s vremenom je prerasla u borbu za proširenje hrvatskih nacionalnih interesa na Bosnu i Hercegovinu. Za bosansko-đakovačkoga i srijemskoga ordinarija, čije je sjedište bilo u Đakovu, imenovao ga je Franjo Josip II burne 1849. godine. Njegovo zvanično ustoličenje obavljeno je godinu dana kasnije. Kao biskup, Strossmayer je vršio snažan utjecaj na bosanske franjevce. Početkom 1851. godine, uz prethodno dobijenu dozvolu za prelazak na austrijsku teritoriju, ugledni bosanski franjevac Marijan Šunjić sastao se sa Strossmayerom u Đakovu.¹² Tom prilikom su razgovarali o mogućnostima školovanja franjevačkih klerika u austrijskim zemljama. U ljeto iste godine u posjetu franjevačkom samostanu u Kraljevoj Sutjesci došao je profesor đakovačke bogoslovije Mato Topalović, prenoseći želju biskupa Strossmayera da bosanski franjevci dođu u Đakovo u bogoslovni zavod.¹³ Za Strossmayera Bosna i Hercegovina imala je veliki crkveni i politički značaj. Stoga je pitanje uređenja crkvenih prilika u Bosni i Hercegovini bilo važno za jačanje veza i odnosa sa tamošnjom crkvenom hijerarhijom. S ciljem njihovog približavanja Strossmayer je 1854. godine u Đakovu primio bogoslove bosanskih franjevaca i za njihove potrebe

¹¹ Isto. 89.

¹² Karamatić M. 1995, 201.

¹³ Jelenić J. 1915. 401.

izgradio Konvikt sv. Bonaventure, u kojem su živjeli više od dvadeset godina. Uoči ustanka Strossmayer je poveo bjesomučnu borbu s mađarskim vlastima, koje su na sve načine pokušavale bosansko sjemenište preseliti u Ugarsku i time prekinuti utjecaj na bosanske franjevce. U namjeri da se odupre mađarskim nasrtajima Strossmayer je pomoć tražio kod nadbiskupa i pape, ali svi njegovi naponi bili su uzaludni. Papa je također bio saglasan s tim da se franjevačka bogoslovija preseli iz Đakova u Ostrogon, na što je ugarska vlada naredila hrvatskoj da se ista odluka što hitnije provede. U toj bezizlaznoj situaciji Strossmayer je posegnuo za najtežim korakom, obraćajući se Osmanlijama porukom da ne dozvole da se njihovi ljudi sele u Ugarsku. Prema njegovom mišljenju, manja je šteta bila da Bošnjaci ostanu u Bosni nego da odlaze u Ugarsku.¹⁴ Uprkos svemu, odluka je provedena u djelo juna mjeseca 1876. godine. Širenje Strossmayerovog utjecaja, kao i direktno uplitanje u političke i religijske odnose bosanskohercegovačkih naroda, bilo je moguće ostvariti putem saradnje s bosanskim klericima. Da je tako pokazao je neposredno nakon što je postavljen na biskupsku stolicu, kada je tražio od bosanskih franjevac da “pomažu dizanje jednog ustanka u svom zavičaju”.¹⁵ U tom smislu, pored čvrste duhovne i prosvjetne saradnje, Strossmayer je među bosanskim franjevcima tražio oslonac za propagiranje i ostvarivanje politike jugoslavenstva.

S obzirom da je formalno bio biskup bosanski, Strossmayer je očekivao da će njemu pripasti pravo da uredi Katoličku crkvu u okupiranoj Bosni i Hercegovini. Toga su bili svjesni austrijski i ugarski politički krugovi, pa su bili protiv da Strossmayeru pripadne bilo kakvo pravo ili nadležnost u okupiranim pokrajinama. U međuvremenu je do njega došla vijest da će za novog biskupa u Bosni biti imenovan fra Grga Martić koji je, prema riječima Strossmayera, “budalaštinu učinio sa svojom deklaracijom”.¹⁶ Strossmayer je mislio na deklaraciju kojom se fra Grga Martić zajedno s bosanskim franjevcima negativno odredio prema proglašenju sjedinjenja Bosne i Hercegovine sa Srbijom i Crnom Gorom.

---

¹⁴ “Strossmayer u pismu Račkom 29. travnja 1875”. u: Šišić F. 1928. 351.

¹⁵ Čubrilović V. 1930. 408.

¹⁶ “Strossmayer u pismu Račkom 19. prosinca 1878.” u: Šišić F. 1928. II. 193.

Strossmayer i saradnja sa Pravoslavnom crkvom

Osim što je kao duhovni poglavar održavao stalan i jak utjecaj na bosanske franjevce, Strossmayer je svoju jurisdikciju u vjerskim poslovima proširio na katolike koji su živjeli u Srbiji. Već 1851. godine djeluje kao upravitelj Katoličke crkve u Kneževini Srbiji, odnosno apostolski vikar za njeno cijelo područje. U svojim političkim istupima nije skrivao simpatije prema Srbima. Razumijevajući da na putu približavanja Katoličke i Pravoslavne crkve, kojem je dosljedno stremio šireći ideju jugoslavenstva, stoje prepreke historijske i političke prirode, pa je Strossmayer smatrao da se one mogu prevazići isključivo postizanjem konačnog jedinstva dvije crkve. Strossmayerova misao bila je dobro poznata i mnogim uglednijim svećenicima u Srbiji i Crnoj Gori, među kojima je stekao i dobre prijatelje. Kakvo je poštovanje Strossmayer uživao među pravoslavnim svećenicima pokazuje i pozivnica koju mu je uputio Prokopije Ivačković, "karlovački Arhiepiskop-Mitropolita i srbski Patriarh", da prisustvuje svečanosti povodom njegovog ustoličenja, koja se održala augusta 1874. godine.¹⁷ Dvije godine kasnije, Strossmayer se obraća ruskoj vladi spomenicom koju je sam napisao. Mada je skoro cijela njena sadržina posvećena konvenciji sa Svetom stolicom, ipak, ovaj akt jednim dijelom razmatra pitanje odnosa Srba i Hrvata. Govoreći najprije o potrebi oslobađanja kršćana od turske vlasti i osiguravanju autonomije za Bosnu i Hercegovinu, Strossmayer, ukazujući na potrebu približavanja katolika i pravoslavaca, ističe da se već duže vrijeme vrše agitacije "(...) među Slavenima Hrvatima, i ništa se ne propušta, da se među dva brata, Srbe i Hrvate, izazivlje isprazno takmičenje i nesloga, dakako u prilog trećemu, koji je objema smrtni dušmanin".¹⁸

Među onima s kojima je održavao izuzetno prisne prijateljske odnose bio je Jovo Sundečić¹⁹, pravoslavni svećenik, pjesnik i lični sekretar crnogorsko-ga kneza Nikole, s kojim je prijateljevao 35 godina.²⁰ Međutim, njihov odnos značajniji je zbog činjenice da je biskup Strossmayer preko Sundečića pratio dinamiku procesa pregovora između Crne Gore i Rimske crkve vođenih oko

¹⁷ Spiletak A. 1936. 280.

¹⁸ Isto. 289-290.

¹⁹ Jovan Sundečić rođen je u selu Golinjevu pokraj Livna 1825. godine.

²⁰ Grbešić G. 2013. 95.

sklapanja konkordata. Sundečić, koji je bio pristalica sprsko-hrvatskog narodnog jedinstva, pružao je Strossmayeru bezrezervnu podršku. On se pojavljuje u ulozi glavnog pregovarača u ime crnogorskoga kneza Nikole, zatim i kao potpisnik konkordata sklopljenog između Svete stolice i Crne Gore 1886. godine, usmjeravajući tok tih pregovora po instrukcijama i savjetima biskupa Strossmayera. Za Strossmayera, koji je agitirao za što brže postizanje sporazuma, konkordat je bio prvi značajniji korak u novoj orijentaciji Katoličke crkve prema Balkanu koji bi se ponovo vratio na katoličke staze. To odražava jasne stavove biskupa Strossmayera prema drugim vjerskim zajednicama, posebno prema muslimanima u Bosni i Hercegovini. Osim toga, Strossmayerova saradnja s pravoslavnim svećenstvom i inicijative kod Svete stolice skrenula je na sebe pažnju austro-ugarske diplomatije. Strossmayer je time, mada ne direktno, dao povoda knezu Nikoli da po prvi put značajnije istupi s političkim aspiracijama na mjesto mogućeg vladara ujedinjene Srbije, kojoj bi se priključila i Bosna i Hercegovina.²¹ U tom smislu Strossmayerova saradnja s Pravoslavnom crkvom direktno se ticala državno-pravnog statusa Bosne i Hercegovine.

Strossmayer prema bosanskom ustanku – politika podjele Bosne i Hercegovine

Podizanjem ustanka 1875. godine Bosna i Hercegovina je došla u centar svjetske politike. Zanimanje za socijalne nemire, kojima je ponovo otvoreno goruće “istočno pitanje”, pokazale su velike evropske sile – Velika Britanija, Austrija, Rusija i Francuska. U sjeni njihovih diplomatskih sukobljavanja nisu mirovali ni politički i diplomatski krugovi Hrvatske i Srbije, koji su, razumije se, zbog svojih nacionalnih i političkih interesa u značajnoj mjeri bili prisutni u političkom životu Bosne i Hercegovine tog vremena. Godinu dana prije početka ustanka, tačnije potkraj aprila mjeseca 1874. godine, Strossmayer se u Osijeku sastao s nadvojvodom Albrechtom, i tom prilikom mu rekao kako treba “da Bosnu dobijemo”.²² Za Strossmayera, koji nije imao dilema o pripad-

---

²¹ Karaula Ž. 2009. 109-110.

²² “Strossmayer u pismu Račkom 3. svibnja 1874”. u: Šišić F. 1928. 302.

nosti Bosne i Hercegovine Hrvatskoj, bosanskohercegovačko stanovništvo dio je hrvatskog narodnog korpusa. “Tamo sam”, kaže Strossmayer, “spazio osakaćene udove hrvatske države. (...) Tamo sam spazio južnoslavenski narod koji su po tijelu i krvi od naše krvi”.²³ Međutim, Strossmayer je bio svjestan činjenice da u postojećim okolnostima nije moguć takav razvoj događaja. Njegovu viziju priključenja Bosne i Hercegovine Hrvatskoj ugrožavala je zvanična diplomatska akcija Monarhije pokrenuta s konačnim ciljem postizanja okupacionog mandata nad Bosnom i Hercegovinom. U tom smislu, Strossmayer je nastojao da, koliko su novonastale prilike dozvoljavale, ostvari što je moguće više od svojih političkih planova okrenuvši se saradnji sa srbijanskim političkim establišmentom u cilju podjele Bosne i Hercegovine. Osluškujući dešavanja u regionu, posebno političke prilike u Srbiji, pripremao se Strossmayer za odlučniji istup u političkom životu Monarhije. Sve snažniji utjecaj Srbije i Crne Gore na ustaničke snage izazvao je oprez i suzdržljivost zvaničnog Beča. Još 1875. godine, Strossmayer, Rački i Mažuranić pokrenuli su političku akciju koja je predviđala podjelu Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske, odnosno Austro-Ugarske. To je, zapravo, bio dogovor sklopljen između Milutina Garašanina, Antonija Oreškovića i Strossmayera.²⁴ S obzirom da Strossmayer nije otišao u Beograd, detalji ovog dogovora formulirani su po dolasku Garašanina i Oreškovića u Đakovo. Ovaj sporazum, kojim su u Bosni i Hercegovini utvrđene interesne sfere Srbije i Hrvatske, a koji se nametnuo kao prepreka akciji Gyule Andrássya za dobijanjem okupacionog mandata, na sebe je skrenuo pažnju austrijske diplomatije koja je Srbiju nastojala otrgnuti iz ruskog utjecaja. Vijesti o sporazumu proćule su se i u Budimpešti, poslije čega su “Mađari stali da okrivljuju Strossmayera zbog ustanka, a to su jednako činili i Turci”.²⁵ Potaknut od srpske vlade, koja je iz Beograda slala poruke da je spremna da prihvati rješenje prema kojem bi tzv. “Hrvatska Turska” pripala Hrvatskoj, krajem augusta 1875. godine nastojao je Strossmayer da posredovanjem bana primora dvor na potajnu dobrovoljačku akciju iz Hr-

²³ W. B. Tomljanovich W. B. 2001. 76.

²⁴ Pavličević D. 1973. 161.

²⁵ Novak V. 1933.

vatske u Bosni.²⁶ Međutim, u tome je onemogućen kraljevom intervencijom, kojom je spriječeno zauzimanje stava prema ustanicima i njihovom pokretu u Bosni i Hercegovini. Uviđajući reakciju javnosti, Strossmayer je smatrao da po instrukcijama Andrásya austrijske novine pišu o njemu kao začetniku bosanskohercegovačkog ustanka i da su, shodno tome, bosanski fratri postali njegovo oružje.

Strossmayer se, uprkos svemu, svojom politikom nije želio distancirati od ustanka u Bosni. To je bilo jasno nakon što su 1876. godine ustanci proglasili ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom. Austrija je odmah preko svojih konzularnih predstavnika pristupila akciji među katolicima u Bosni i Hercegovini, kako bi istupili s protestom protiv takvih jednostranih odluka. Njihovom pozivu se odazvao i fra Grga Martić, uz čiju su pomoć bosanski franjevci napisali protest protiv ujedinjenja sa Srbijom i Crnom Gorom. Strossmayer je oštro osudio takav Martićev postupak, nazivajući ga “nevaljalcem”.²⁷ Razilaženje po tom pitanju nosilo je dodatnu težinu zbog činjenice da je fra Grga Martić od ranije bio Strossmayerov čovjek od povjerenja i pomoći. Koliko je Strossmayer bio ogorčen Martićevim nelojalnim držanjem pokazuju njegove riječi u pismu upućenom Račkom, u kojem je pisao da je zaslužio konopac “koji mu ne bi falio, ako bi naši Srbi pobijedili”. Uprkos svemu, Strossmayer i Martić nisu bili za to da Bosna pripadne Srbiji, nego za to da se ona najprije oslobodi i podijeli između Srbije i Hrvatske. U krajnjem slučaju, ako prilike ne budu dozvoljavale takvo rješenje, smatrali su da je bolje da bude srpska, samo da ne bude austrougarska.²⁸ Strossmayer je djelujući u Hrvatskom saboru iskazivao načelnu saglasnost s odlukama vlade, ali je kao građanin i javno i tajno pomagao ustanike u Bosni. U tom smislu bio je protivnik Mažuranićeve antisrpske politike.²⁹

Strossmayerova dosljednost ovom opredjeljenju nije imala svoju konstantu jer je, zavisno od razvoja događaja na terenu i toka ustanka u Bosni i

²⁶ Šidak J., Gross M., Karaman I., Šepić D. 1968. 93.

²⁷ “Strossmayer u pismu Račkom 9. VII. 1876”. u: Šišić F. II. 1928. 35.

²⁸ “Strossmayer u pismu Račkom 22. VIII. 1875”. u: Šišić F. I. 1928. 372.; “Rački u pismu Strossmayeru 27. VIII. 1875”. Isto. 374.

²⁹ Bogdanov V. 1958. 689.

Hercegovini, često pribjegavao u politički pragmatizam. To se pokazalo već 1877. godine, kad se poslije zaključivanja tajne konvencije između Austro-Ugarske i Rusije u Budimpešti, na nagovor Račkog, biskup odlučio intervenirati u Beču kod ruskog poslanika Novikova. Međutim, u vrijeme kad su se hrvatski predstavnici pripremali za putovanje u Beč, u namjeri da predaju svoj zahtjev za priključenje Bosne i Hercegovine Hrvatskoj, odnosno Austro-Ugarskoj, Strossmayer je pisao da je to “u današnjih okolnostih ludo”.³⁰ Zbog svojih pogleda o pitanju pripadnosti Bosne i Hercegovine, Strossmayer je bio izložen žestokim napadima ne samo austrijskih i mađarskih političara, nego i članova Narodne stranke. Zbog toga je pisao Račkom: “Napose pako se veli, da Vaše i moje mnijenje o Bosni je apsurdno, da smo mi u tomu među Hrvatima posve osamljeni i da je sreća, da narod ne zna, da sam i ja toga mnijenja, jer bi moja popularnost posve propala”.³¹ Na kraju, potrebno je nešto reći i o Strossmayerovom stavu prema okupaciji Bosne i Hercegovine. “Što se tiče Bosne”, pisao je Strossmayer Račkom, “niti moje niti Vaše mnijenje ne stoji stranki na putu da je okupira, nego ko što svud, tako i tu svoju nemoć i impotenciju svojim prljavim plaštom krije. Što mi velimo jest: kakva je danas Austrija, ne može ona okupirati Bosne, a ako bi ju okupirala, onda bi naš narod još na gore muke stavila neg što su muke današnje”.³² Za njega “(...) fizička okupacija nije još ni pošto moralna i realna. Ovo, što biva, može biti il početak poprave i zdravlja, il početak pogoršanja i propasti”.³³ Nepovjerljiv prema takvom razvoju događaja, čije neizbježnosti je bio i sam svjestan, Strossmayer je okupaciju Bosne i Hercegovine dočekao u uvjerenju da će stanje stvoreno u Bosni i Hercegovini neminovno izazvati još veća sukobljavanja u skorijoj budućnosti. Zavođenje austrougarske vlasti u okupiranoj zemlji Strossmayer je doživio kao težak udarac svojoj hrvatskoj nacionalnoj politici.

Bosansko pitanje u korespondenciji Strossmayer – Gladstone

Kad je riječ o djelovanju biskupa Strossmayera, koji je od ranije bio poznat

³⁰ “Strossmayer u pismu Račkom 17. ožujka 1877”. u: Šišić F. II. 1928. 150.

³¹ “Strossmayer u pismu Račkom 2. travnja 1878”. u: Šišić F. II. 1928. 162.

³² Isto. 163.

³³ “Strossmayer u pismu Račkom 27. rujna 1878”. u: Šišić F. II 1928. 183.

po svojoj propagandi jugoslavenstva, ono je, shodno političkim prilikama, bilo određeno prije svega diplomatskim aktivnostima. U tom smislu je posebno zanimljiva njegova korespondencija s britanskim državnikom Williamom Ewart Gladstoneom, iz koje se mogu izvesti pogledi i stavovi Strossmayera prema bosanskohercegovačkom ustanku. Posrednik u njihovoj korespondenciji bio je lord John Emerich Acton³⁴. Do njihove prepiske došlo je 1876. godine, kada je “istočno pitanje” ponovo stavljeno pred evropsku političku javnost. Svjestan činjenice da je ustanak u Bosni dao snažan impuls nacionalno-oslobodilačkim kretanjima širom južnoslavenskog prostora, Strossmayer je poveo pažljivu i osmišljenu diplomatsku akciju usmjerenu prema britanskoj vladi. U prvom pismu upućenom Gladstoneu 1. oktobra 1876. godine, osvrćući se na stanje i mogućnosti Osmanskog carstva u provođenju reformi, piše: “Koran nije sposoban da upravlja hrišćanskim narodima. On nastoji, kao naredba samoga Boga, da izdejstvuje Islamu potpunu pobjedu nad hrišćanima, ili da ih, ne usvoje li ga, liši svih političkih prava i baci u nepodnošljivo robovanje”³⁵. Za Strossmayera, čija se politička misija, kako na prostoru Hrvatske tako i regiona, bazirala isključivo na oživljavanju južnoslavenskog duha, samo ostvarivanje potpune autonomije balkanskih naroda vodi njihovom konačnom oslobađanju od turske vlasti. “Stvarna, široka autonomija”, piše Strossmayer Gladstoneu, “samo je početak kraja. Ojačajte hrišćanske narodne autonomijom i Turci su u Evropi odigrali ulogu (...)”³⁶. Koliki su odjek ti zahtjevi Strossmayera imali u tom prelomnom historijskom trenutku za Bosnu i Hercegovinu ne može se reći, ali je sigurno ideja autonomije figurirala kao jedan od političkih modela u razmatranjima britanske diplomatije. Možda fiktivno i na deklarativnoj razini, kao odgovor na apel upućen britanskoj vladi stigao je Gladstoneov odgovor Strossmayeru (upućen 5. novembra 1876. godine) u kojem, izražavajući razumijevanje prema njegovim insistiranjima, poručuje: “(...) pitanje o nesrećnim turskim pokrajinama za mene je pitanje prvog reda”³⁷.

Od svih pitanja koja su bila predmetom ove pismene korespondencije za

³⁴ Strossmayer se upoznao s lordom Actonom 1870. godine, u vrijeme Vatikanskog koncila.

³⁵ Milutinović K. 1976. 113.

³⁶ Isto. 114.

³⁷ Isto. 115.

nas je svakako najznačajnije pitanje buduće pripadnosti Bosne i Hercegovine. Značaj prostora Bosne i Hercegovine, posebno u etničkom smislu, za Strossmayera je imao prvorazredan značaj. S druge strane, njegova uloga u duhovnom životu katoličkog stanovništva u Hrvatskoj sezala je u značajnoj mjeri duboko u socijalne i religijske odnose unutar bosanskohercegovačkog društva. U namjeri da svoju duhovnu jurisdikciju nad katolicima prikaže kao objedinjujuću snagu njegove panslavističke misije, a svakako u kontekstu pravnog i političkog položaja Bosne i Hercegovine, biskup Strossmayer Gladstoneu piše sljedeće: “Ja sam legalni bosanski biskup i na neki sam način od Boga određeni branilac Bosne i Hercegovine. Kako bih bio srećan da mi se dade na Kongresu³⁸ jedno mesto, makar i najskromnije, pa da mogu braniti interese ovog vrlo nesrećnog i vrlo čestitog naroda. Kako je to, na žalost, nemoguće, ja ga Vama i Vašoj vladi najozbiljnije preporučujem. Od Bosanaca i Hercegovaca potekla je prva iskra sadašnjeg pokreta za oslobođenje ovih naroda. Ove zemlje zaslužuju da se izvuku ispod dosadašnjeg jarma i da im se izdejtvuje odgovarajuća autonomija”.³⁹

Strossmayer je bio svjestan činjenice da se uprava nad Bosnom i Hercegovinom, u prilikama koje su stvorene zaoštavanjem Velike istočne krize, ne može predati u ruke Srba. Uprkos tome što bi takva administracija prema njegovom mišljenju bila “najpraktičnije rješenje”, ona se ne bi mogla provesti u djelo ni pod izvjesnim turskim patronatom. Stoga, obrazlažući svoje viđenje o autonomnom statusu Bosne i Hercegovine, Strossmayer zaključuje da “ne preostaje ništa drugo nego da se ovim zemljama obezbedi autonomija pod turskim sizerenitetom, koji bi bio određen jednim međunarodnim ugovorom”.⁴⁰

Razvoj događaja i usloznjavanje geopolitičkih prilika, kao i sve osjetniji upliv ruskog utjecaja u rješavanju bosanskog pitanja, umnogome će doprinijeti da svi Strossmayerovi naponi ostanu bez postizanja značajnijeg rezultata. To je bilo jasno već nakon zaključivanja Sanstefanskog mirovnog ugovora 3. marta 1878. godine, poslije kojeg je britanska politika na Balkanu, a samim time i u Bosni i Hercegovini, napravila snažan zaokret. Promjena političkog

³⁸ Strossmayer misli na Berlinski kongres.

³⁹ Isto. 119.

⁴⁰ Isto. 119.

kursa Velike Britanije u “Istočnom pitanju”, koju je uvjetovalo ugrožavanje njenih nacionalnih interesa na Istoku, razbila je Strossmayerovu viziju rješavanja južnoslavenskog pitanja izvan okvira Dvojne monarhije. Odlukama Berlinskog kongresa to je i definitivno potvrđeno. Uprkos svemu, prepiska između Gladstonea i biskupa Strossmayera nije prestala. Iskazujući nezadovoljstvo novonastalim prilikama, Strossmayer u pismu upućenom Gladstoneu 11. aprila 1879. godine, piše: “Stanje u Bosni danas je gore pod Mađarima nego što je bilo ranije pod Turcima (...)”.⁴¹ Ova nam prepiska, pored uvida u stavove britanske diplomatije, pokazuje da je biskup Strossmayer u godinama koje su uslijedile poslije okupacije bio vidno razočaran. Njegovo političko djelovanje od tada osjetno gubi na snazi, a njegov utjecaj na unutrašnje prilike u Bosni i Hercegovini znatno je umanjen.

Strossmayer i bosanskohercegovački muslimani (Bošnjaci)

Južnoslavenska misao Josipa Juraja Strossmayera, koja je činila osnovu njegovih političkih uvjerenja i stremljenja, bila je predmetom različitih opservacija u dosadašnjoj historiografskoj literaturi. Do danas je dato mnogo različitih interpretacija te ideja i svaka je ponudila drugačiju ocjenu uloge biskupa Strossmayera u njenom propagiranju. Ono što je posebno značajno, a što do sada nije obuhvaćeno konkretnijom naučnom obradom, jeste pitanje da li su, i u kojoj mjeri, zapravo, bosanskohercegovački muslimani bili zaista prisutni u Strossmayerovom jugoslavenstvu?

Strossmayer je smatrao da su vjera i politika, kako na području Hrvatske tako i šireg evropskog područja, upućene jedna na drugu i da je, prema tome, kršćanstvo bitna odrednica ukupnog evropskog identiteta. U Memorandumu ruskoj vladi iz 1876. godine, Strossmayer je ovo shvatanje naglasio obrazlažući ga kroz potrebu da se Turke protjera iz “kršćanske Evrope”. Politička manifestacija ovog promišljanja svoj vrhunac doživjela je na pitanju budućnosti Bosne i Hercegovine, na čijem prostoru su se ostvarivali doticaji srpske i hrvatske nacionalne ideje. U tom kontekstu pitanje pravnog i političkog statusa Bošnjaka kao muslimana neosporno je izlazilo izvan okvira Strossmayerove ideje o jugoslavenskom kršćanskom identitetu. To samo po sebi, bez ulaženja

---

⁴¹ Isto. 120.

u dublje analize, otvara niz drugih pitanja i sumnji u dobronamjernost i stvarnu prirodu Strossmayerove južnoslavenske misli.

Odnos Josipa Juraja Strossmayera prema muslimanima Bosne i Hercegovine nije jednostavno istraživanje. Njegovo razumijevanje pripadnosti Bosne i Hercegovine Hrvatskoj, koje je definirano mišlju da je ona prema "historijskom pravu" hrvatska zemlja, nesporno je imao odraz na artikulaciju njegovog stava o etničkom jedinstvu hrvatskog i muslimanskog stanovništva. Stavimo li Strossmayerovo viđenje etno-nacionalnih odnosa u kontekst južnoslavenske ideje vidjećemo, zapravo, da se njihove ideologije, određene prije svega političkim interesima, međusobno isključuju i da su, kao takve, podjednako korištene u odgovarajućim historijskim periodima.

Strossmayer je nakon Velike istočne krize i okupacije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske monarhije, svoju raniju agitaciju nastojao ublažiti uspostavljanjem još čvršćih odnosa s muslimanima. Ilustracije radi, Strossmayer je 1888. godine poslao Bogdana Bertića u Sarajevo, s misijom da "izpita političko mišljenje i organizaciju bosanskih muslimana, te da u njima probudi što jaču hrvatsku narodnu misao i pridobije ih za Zagreb".⁴² Namjera Strossmayera je bila da svoj utjecaj na bosanskohercegovačke muslimane ostvari preko njihovih najistaknutijih političkih predstavnika, posebno Esada efendije Kulovića, koji je 1884. godine, kada je na izborima izabran za općinskog zastupnika, s velikim ambicijama ušao u politički život ne samo Sarajeva nego i Bosne i Hercegovine. Bertić je, prema ranije dobijenim instrukcijama biskupa Strossmayera, podsjetio Esada Kulovića na ulogu koju muslimani mogu imati u budućnosti Bosne i Hercegovine ako se odazovu Strossmayerovom pozivu. Nakon što je održao sastanak s Kulovićem uputio je Bertić pismo Strossmayeru u kojem je, izvještavajući ga o rezultatima njegove akcije, zabilježio sljedeće: "Ja mu razjasnim naše stanje, naše težnje i nade, razložim mu našu povijest, prvobitnost muslimanskog pučanstva u zaposjednutim zemljama, našu jednokrvnost, zajedništvo jezika, interesah i budućnosti (...)"⁴³ Međutim, Bertićeva agitacija na sebe je skrenula pažnju nekolicine muslimanskih intelektualaca, u prvom redu sarajevskog gradonačelnika Mustaj-

---

⁴² Drljić R. 1.1.1943. 166.

⁴³ Isto. 168-169.

bega Fadilpašića i vladinog savjetnika Mehmed-bega Kapetanovića, koji su izražavali sumnje u stvarne ciljeve Bertićeve posjete. S druge strane, Bertićevo djelovanje tih dana nije promaklo ni austrijskoj vladi, koja je učinila neophodne korake za njegovo suzbijanje. Bertiću je zabranjeno bilo kakvo održavanje kontakata s muslimanima, a njegov boravak u Sarajevu je prekinut po prispijeću naredbe o napuštanju grada.

Kad je riječ o prilikama u Bosni i Hercegovini na početku 20. stoljeća značajno je ukazati na kontakte koje je Strossmayer održavao s vrhbosanskim nadbiskupom Josipom Stadlerom. Iznoseći javno svoje stavove, posebno o pitanjima koja su direktno zadirala u nacionalne i vjerske odnose u Bosni i Hercegovini, Stadler je nerijetko bio izložen oštrim kritikama. Posebno se izdvaja njegov politički istup u Zagrebu na katoličkom hrvatskom kongresu održanom 5. septembra 1900. godine, u kojem je rekao: “Ja ću reći samo dvije želje, i to prvo, što se tiče Naroda, a drugo, što se tiče naše svete Vjere. Što se tiče Naroda, želim, da se što prije Bosna i Hercegovina, sjedini sa materom zemljom (...)”.⁴⁴ Tri dana kasnije iz Carske kancelarije primio je “ozbiljni ukor”, obrazložen mišljenjem da je u svom govoru razmatrao pitanja koja se ne nalaze u njegovoj nadležnosti. U pismu upućnom Strossmayeru maja 1900. godine Stadler naglašava: “I mi smo dobro shvatili, da najprije treba hrvatski duh među katolici razširiti i utvrditi, pošto mnogi govore da su Bošnjaci. To dakako ne prieči, da se ujedno pribavljaju i muhamedanci i braća riščani i predobivaju za hrvatstvo (...)”.⁴⁵ Prema tome, Strossmayer je posredstvom pismene korespondencije sa Stadlerom bio dobro upoznat s činjenicom da jedan dio bosanskohercegovačkih katolika jasno izražava svoju posebnost narodnim imenom Bošnjak i da je, shodno takvom stanju, neophodno pridobiti muslimane u hrvatski narodni korpus.

Historiografija o Strossmayeru – između stvarnosti i fikcije?

Sporna su tumačenja ideje jugoslavenstva koju je Strossmayer propagirao. Jugoslavenstvo, koje je u njegovim promišljanjima uobličeno kao ideologija i politički koncept, za vrijeme prve i druge Jugoslavije ocjenjivano je jedno-

⁴⁴ Korenić S. 1932. 77.

⁴⁵ Isto. 38-39.

strano, vrlo često tendenciozno i pristrasno. Mnogi autori, koji su se u svojim radovima bavili pitanjem kulturnog, vjerskog i političkog djelovanja Josipa Juraja Strossmayera među južnoslavenskim narodima, nerijetko su ovoj problematici prilazili s jasno izraženim nacional-romantičarskim stavovima. Ne-postojanje historijske distance, koja bi pomogla da se djelo Strossmayera rekonstruira postizanjem objektivne ocjene njegove političke misli i implikacija koje je ona izazvala u društveno-političkim kretanjima u Bosni i Hercegovini, rezultiralo je masovnom pojavom literature koja nosi snažno obilježje hagiografije.

Takva percepcija posebno je bila prisutna u međuratnom periodu, kada je Strossmayer istican kao ideal jugoslavenstva. Tako Viktor Novak za Strossmayera kaže da je “apostol jugoslovenske misli”.⁴⁶ Korak dalje je otišao Jakša Herceg koji je u svome radu povezo Strossmayera i svetoga Savu.⁴⁷ Jednako mišljenje o Strossmayeru je vladalo u komunističkoj Jugoslaviji, gdje je veličan kao simbol bratstva i jedinstva. To je razumljivo u onoj mjeri kojom su se vladajući krugovi koristili idejom jugoslavenstva u cilju okupljanja južnoslavenskih naroda, ali je istovremeno takva misao onemogućavala, kao što je to bio slučaj i u prethodnim državnim sistemima, priznavanje i afirmaciju Bošnjaka u socijalističkoj Jugoslaviji. Prema tome, može se reći da je Strossmayerova južnoslavenska misao ujedno služila kao izvorište buduće saradnje srbijanske i hrvatske politike. Uostalom, jugoslavenstvo biskupa Strossmayera se ne može dovesti ni na koji način u vezu s jugoslavenskom idejom formuliranom za vrijeme prve i druge Jugoslavije, tim više što se borio za ostvarivanje samostalnosti Hrvatske bilo u austrijskoj, ugarskoj ili jugoslavenskoj federaciji.

Zaključak

Kao jedna od najutjecajnijih ličnosti Hrvatske 19. stoljeća, Strossmayer je, i kao političar i kao biskup, u političkom životu Dvojne monarhije bio najglasniji zagovornik borbe za hrvatsku samostalnost. Misao na kojoj se temeljila njegova višedecenijska politička aktivnost u mnogim segmentima direktno je zadirala u političke i religijske odnose unutar Bosne i Hercegovine. Uzmemo

⁴⁶ Novak V. 1941.

⁴⁷ Herceg J. 1939.

li u obzir da je Strossmayer smatrao da se jugoslavenski program može ostvariti isključivo progonom Turaka iz Evrope, jasno je da njegova južnoslavenska misao, koja je polazila od katoličkog hegemonizma na Balkanu, kao takva nije ravnopravno tretirala bosanskohercegovačke muslimane u kapacitetu njihovog etničkog individualiteta.

S druge strane, utjecaj biskupa Strossmayera očitovao se u njegovim stavovima u kojima se pitanje pripadnosti Bosne i Hercegovine posmatralo kao problem čije je rješenje bilo dijelom hrvatskog nacionalnog interesa. Pravni i politički status Bosne i Hercegovine je bio glavna preokupacija njegove političke i diplomatske akcije iz druge polovine 19. stoljeća.

Posebno značajno pitanje, koje sasvim sigurno zavrijeđuje veću pažnju historijske nauke, a koje se u ovom radu tretiralo u kontekstu politike Josipa Juraja Strossmayera prema Bosni i Hercegovini, je pitanje zastupljenosti muslimana u Strossmayerovoj političkoj misli. Religijski specifikum njihovog identiteta kao Bošnjaka u njegovim razmatranjima, najprije kroz ideju jugoslavenstva i Ilirskog pokreta, a zatim i hrvatsku nacionalnu politiku, bio je predmet različitih tumačenja.

Zbog postojanja nacional-romantičarskih tendencija u nauci, koje su tumačenje ovog pitanja lišile objektivnosti i naučne valorizacije, ovaj problem je neophodno tretirati s krajnjim ciljem postizanja naučne istine. U tom smislu, ovaj rad predstavlja pokušaj rasvjetljavanja ovog pitanja u historijskoj nauci.

LITERATURA

- Bogdanov V. 1958. *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj: od prvih političkih grupiranja do 1918*. Zagreb: NIP.
- Ciliga V. 1965. "Narodna stranka i južnoslavensko pitanje (1866-70)". *Historijski zbornik*, god. XVII/1964. Zagreb: Povijesno društvo Hrvatske.
- Čubrilović V. 1930. *Bosanski ustanak 1875-1878*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Čubrilović V. 1982. *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka*. Beograd: Narodna knjiga.

- Rastislav D. 1943. “Biskup Strossmayer i bosanski muslimani”. *Kalendar Napredak*, 1.1.1943. Sarajevo: HKD Napredak.
- Grbešić G. 2013. “Od ilirskoga pokreta i jugoslavenske ideje do neuralgičnih točaka u hrvatsko-srpskim odnosima u 20. stoljeću”. *Diacovensia: teološki prilozi*, vol. 21, br.1. Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet.
- Herceg J. 1939. *Strossmajer i Sv. Sava*. Split:
- Jelenić J. 1915. *Kultura i bosanski franjevci*, sv. 2. Sarajevo: Prva hrvatska tiskara.
- Karamatić M. 1995. “Biskup Strossmayer i školovanje bosanskih franjevaca u Đakovu (1853.-1876.)”. *Diacovensia: teološki prilozi*, vol. 3, br. 1. Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet.
- Karaula Ž. 2009. “Pisma crnogorskoga pjesnika, svećenika i diplomata Jovana Sundečića bosansko-đakovačkom i srijemskom biskupu Josipu Jurju Strossmayeru (1881.-1887.)”. *Diacovensia: teološki prilozi*, god. 23, br.1. Đakovo: Katolički bogoslovni fakultet.
- Korenić S. 1932. “U spomen Dr. Josipu Stadleru”. *Spomenica vrhbosanska 1882.-1932*. Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija.
- Milutinović K. 1976. “Gledston i Štrossmayer prema bosansko-hercegovačkom ustanku”. *Godišnjak društva istoričara Bosne i Hercegovine*, god. XXI-XXVII, Sarajevo: Društvo istoričara Bosne i Hercegovine.
- Mujčić A. M. 1958. “Tri turska izvještaja o djelovanju Josipa Jurja Strossmayera” *Prilozi za orijentalnu filologiju*, VI-VII/1956-57. Sarajevo: Orijentalni institut.
- Novak V. 1933. “Strossmayer i Rački na početku i kraju hercegovačkog i bosanskog ustanka”. *Politika*, god. XXX, br. 9034. Beograd, 10.7.1933.
- Novak V. 1949. “Jedno sporno pitanje iz srpsko-hrvatskih odnosa šezdesetih godina prošloga veka.” *Istorijski časopis*, I. Beograd: Istorijsko društvo Jugoslavije.
- Novak V. 1941. *Josip Juraj Strossmayer – Apostol jugoslovenske misli*. Beograd:
- Pavličević D. 1974. “Odjek bosanskog ustanka (1875-1878) u sjevernoj Hrvatskoj”. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 4, br. 1. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- *Politički spisi: rasprave, članci, govori, memorandum*. ur. Vladimir Koščak. Ciklus: Hrvatska politička misao XIX i XX stoljeća. Zagreb: 1971.
- Spiletak A. 1936. “Biskup J. J. Strossmayer i pravoslavlje”. *Bogoslovska smotra*, god. 23, br.3. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Šidak J., Gross M., Karaman I., Šepić D. 1968. *Povijest hrvatskog naroda (1860-1914)*. Zagreb: Školska knjiga.

- Šišić F. 1928. *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knj. I. Zagreb: JAZU.
- Šišić F. 1928. *Korespondencija Rački – Strossmayer*, knj. II. Zagreb: JAZU.
- Tomljanovich W. B 2001. *Biskup Josip Juraj Strossmayer: Nacionalizam i moderni katolicizam u Hrvatskoj*. Zagreb: Dom i svijet.

Summary

STROSSMAYER'S POLICY TOWARDS BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE BOSNIAN AND HERZEGOVINIAN MUSLIMS

As one of the most influential persons in Croatia during the 19th century, Strossmayer was in the political life of the Dual monarchy, both as a politician and as a bishop, the loudest advocator of Croatia's struggle for independence. The thought on which his decades long political activity was based in many segments directly intruded into the political and religious relations within Bosnia and Herzegovina. If we take into consideration that Strossmayer considered that the Yugoslav program could be achieved exclusively by the expulsion of Turks from Europe, it is clear that his Yugoslav thought, which originated from Catholic hegemonism in the Balkans, did not as such treat Bosnian and Herzegovinian Muslims equally in the capacity of their ethnic individuality.

On the other hand, the influence of Bishop Strossmayer was evident in his attitudes in which the issue of Bosnia and Herzegovina's belonging was considered as a problem whose solution was a part of the Croatian national interest. The legal and political status of Bosnia and Herzegovina was the major preoccupation of his political and diplomatic action from the second half of the 19th century.

An especially important question, which certainly deserves more attention of historians, and which has been treated in the context of Josip Juraj Strossmayer's policy towards Bosnia and Herzegovina in this paper, is the issue of representation of Muslims in Strossmayer's political thought. The religious specificum of their identity as Bosniaks in his considerations, firstly through the idea of South Slavism and the Illyrian movement, and then within the Croatian national policy, was the subject of diverse interpretations.

Due to the existence of national-romantic tendencies in history, that have deprived the explanation of this issue of its objectivity and scientific valorization, this problem should be treated with the ultimate goal of achieving scientific truth. In this sense, this paper represents and attempt to elucidate this question in historical science.

Key words: Josip Juraj Strossmayer, Bosnia and Herzegovina, Bosnian and Herzegovinian Muslims, William Ewart Gladstone, Ilija Garašanin, Bosnian and Herzegovinian uprising 1875.